

بررسی و استخراج معیارهای مؤثر بر رتبه‌بندی دانشگاه‌های ایران از منظر اسناد فرادستی

محمد رضا زارع بنادکوکي^{۱*}، محمدعلی وحدت‌زاد^۲، محمد صالح اولیاء^۳، محمد مهدی لطفی^۳

۱- دانشجوی دکتری مهندسی صنایع دانشگاه یزد

۲- استادیار گروه مهندسی صنایع دانشگاه یزد

۳- دانشیار گروه مهندسی صنایع دانشگاه یزد

چکیده

رتبه‌بندی یکی از ابزارهای ارزیابی عملکرد، رقابت‌پذیری و موفقیت دانشگاه‌ها به شمار می‌آید. رتبه‌بندی‌ای مطلوب است که برگرفته از رسالت‌های کلیدی نظام آموزش عالی باشد به گونه‌ای که با اجرای آن، شاهد تغییر رفتار مؤسسات در مسیر اهداف کلان باشیم. در این مقاله، اسناد فرادستی آموزش عالی کشور به عنوان راهبردهای ابلاغی انتخاب و متن هر کدام با انتخاب گزاره‌های الزام‌آور برای دانشگاه‌ها و کدگذاری باز و محوری، تحلیل محتوا شده است. از ۲۴۱ گزاره، ۳۶ کد اصلی استخراج و کدها در شش محور رتبه‌بندی شدند. برای کدگذاری محوری، کارکردهای اساسی دانشگاه‌ها در نظر گرفته شد. برای استخراج معیارهای مناسب، کدهای محوری حاصل از تحلیل محتوای اسناد، مبنا قرار گرفت و در ادامه، معیارهای آموزشی، پژوهش و فناوری، تأثیرگذاری اجتماعی و فرهنگی، کارآفرینی و خلق ثروت، کمک به توسعه پایدار و تعاملات بین‌المللی و فرابخشی برای رتبه‌بندی دانشگاه‌های ایران پیشنهاد و مهم‌ترین مفاهیم هر معیار معرفی گردید. نتایج نشان می‌دهد که تأثیرگذارترین کدهای هر معیار به ترتیب پژوهش تقاضامحور، آموزش تقاضامحور، آموزش و پژوهش مبتنی بر ارزش‌های اسلامی، توجه به محیط زیست و همکاری‌های بین‌المللی بوده است.

کلیدواژه‌ها: آموزش عالی، اسناد فرادستی، رتبه‌بندی دانشگاه‌ها، تحلیل محتوا، معیار

۱- مقدمه

پرورش نسل جدید و پیشگام در زمینه علوم و فنون، خدمات اجتماعی به مردم و جامعه، ایجاد فرصت‌های یادگیری مادام‌العمر و توسعه و انتشار یافته‌های علمی برای دستیابی به توسعه پایدار [۲] از کارکردهای اصلی دانشگاه‌ها در سال‌های اخیر به شمار می‌رود. اما دانشگاه‌ها با چالش‌های جدی نیز روبه‌رو هستند. توسعه روزافزون مراکز آموزش عالی، تقاضای بی‌سابقه برای آموزش عالی، آموزش مجازی، بین‌المللی شدن آموزش عالی، توسعه مبتنی بر دانش، دستیابی به منابع بیشتر، جذب سرمایه‌های فکری بهتر و ارتقاء جایگاه دانشگاه‌ها، منجر به تحول اساسی در ساختار و محتوای آنها شده و

ادامه حیات دانشگاه‌ها در گرو سازگاری با جهانی پویا و متغیر است و رسالت آن‌ها در قبال پیشرفت‌های دانشی، فرهنگی، اقتصادی و بهبود زندگی افراد جامعه، حکایت از ارزش و اهمیت جایگاه آنها دارد [۱]. دانشگاه‌ها نهادهایی هستند که زمینه‌های تحقق سیاست‌های توسعه‌ای را فراهم می‌کنند. تربیت نیروی انسانی متخصص، آموزش شهروندان فرهیخته، تولید دانش و دانش‌پژوهی، کمک به رفاه اقتصادی،

* نویسنده عهده‌دار مکاتبات: Mr_zare@yazd.ac.ir

دانشگاه‌ها، اثرات مخربی خواهد داشت [۳].

یکی از نکات مهم در رتبه‌بندی دانشگاه‌ها، انتخاب مدلی مناسب و دربرگیرنده رسالت‌های کلیدی نظام آموزش عالی است. در گذشته‌های دورتر، رسالت اصلی دانشگاه‌ها آموزش و پژوهش بود [۴] که در دهه گذشته، خدمات اجتماعی [۶] هم به عنوان مأموریت سوم دانشگاه‌ها در رتبه‌بندی‌های جهانی معرفی شد. منظور از خدمات اجتماعی خدماتی است که دانشگاه‌ها به عموم ارائه می‌دهند. نمونه‌ای از این رسالت‌ها را می‌توان آموزش همگانی، آموزش مهارت‌های اجتماعی، آشنایی با حقوق شهروندی و غیره نام برد که ترویج آنها بیشتر به صورت یک‌طرفه از سوی دانشگاه‌هاست. اما طی سال‌های اخیر، با نفوذ فناوری‌های جدید و تغییرات محیطی، رسالت این مؤسسات نیز دستخوش تحول شده و متناسب با نیازهای جامعه در سطوح ملی و بین‌المللی تدوین می‌شود. نیازهای جامعه شامل درخواست‌هایی است که جامعه از دانشگاه‌ها به عنوان یک مرکز دانش‌محور انتظار دارد و بیشتر به صورت خدمات دوطرفه است. بر این اساس، رویکرد نظام‌های رتبه‌بندی باید متناسب با رسالت جدید دانشگاه‌ها تنظیم شود. هیچ‌یک از نظام‌های رتبه‌بندی مطرح جهانی را نمی‌توان به‌طور کامل فاقد عیب و نقص دانست زیرا دسترسی به یک نظام جامع و کارآمد که همه جنبه‌ها و رسالت‌ها را در نظر گیرد کار دشواری است. بنابراین نظام‌های رتبه‌بندی دانشگاه‌ها، همواره با چالش‌هایی جدی روبه‌رو هستند.

طی دهه اخیر هم‌سو با جهت‌گیری‌های بین‌المللی، رتبه‌بندی دانشگاه‌ها در ایران هم مورد توجه محققان قرار گرفته است [۳ و ۷]. همچنین مسئولان و سیاست‌گذاران در وزارت علوم، تحقیقات و فناوری در سخنرانی‌ها خود همواره به طور مشخص به این سیاست اشاره کرده‌اند [۸]. با توجه به ساختار و ویژگی‌های نظام آموزش عالی کشور، به نظر می‌رسد رتبه‌بندی دانشگاه‌های ایران صرفاً بر اساس مدل‌های بین‌المللی امکان‌پذیر نبوده و لازم است اقتضائات بومی هم در این مدل‌ها لحاظ شود. باید توجه داشت که رسالت دانشگاه‌های ایران در قیاس با دیگر کشورها و به علت ساختار حاکم بر نظام آموزش عالی، متفاوت است (منظور از ساختار حاکم، وجود نهادهای سیاست‌گذار و تصمیم‌ساز در آموزش عالی کشور است). ایجاد الگوی حرکتی بر اساس

کارکرد اولیه‌شان از تولید و انتقال دانش به رهبری کلیه جریان‌های دانش در بستر اجتماعی تغییر یافته شده است [۳]. در این راستا، دانشگاه‌ها همواره با یک محیط رقابتی شدید و چالشی در سطح ملی و بین‌المللی روبه‌رو هستند. این رقابت معمولاً بر سر جذب دانشجوی، استاد، منابع مالی و غیرمالی هدایی و حمایت‌های اجتماعی بین دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی است. رقابت دانشگاه‌ها در دنیا طی سال‌های اخیر شدت بیشتری یافته به‌گونه‌ای که شکل این رقابت در نقاط مختلف متفاوت است [۴]. در ایران، دانشگاه‌های غیردولتی خصوصاً برای جذب دانشجوی با یگدیگر رقابت می‌کنند در دانشگاه‌های دولتی نیز این موضوع به وضوح دیده می‌شود حتی دانشگاه‌های بزرگ در زمینه جذب دانشجویان برتر با رتبه‌های بهتر و یا جذب اساتید توانمندتر در رقابت شدید با یگدیگر هستند. حتی در نظام گزینش متمرکز هم دانشگاه‌ها با دادن وعده اعطاء تسهیلات، بورسیه و کمک‌هزینه نقدی، برای جذب دانشجویان توانمندتر و دارای رتبه‌های بهتر تلاش می‌کنند [۵]. رقابت برای دستیابی به چنین شرایطی، نظام جدیدی از ارزیابی دانشگاه‌ها را ایجاد کرده که به رتبه‌بندی دانشگاه‌ها معروف است و به معنای شناخت جایگاه یک مؤسسه در مقایسه با سایر مؤسسات بر پایه اندازه‌گیری ترکیبی از معیارها و شاخص‌ها است.

اگر رتبه‌بندی دانشگاه‌ها بتواند ارزش‌ها و توانایی‌های هر مؤسسه را به‌صورتی درست و دقیق اندازه‌گیری کند کاربردهای فراوانی خواهد داشت: نتایج رتبه‌بندی‌ها، مهم‌ترین نقاط ضعف و قوت دانشگاه‌ها را شناسایی و مسیر توسعه و پیشرفت آنها را مشخص خواهد کرد؛ در انتخاب محل تحصیل یا کار متناسب با علائق، به دانشجویان و اعضای هیأت‌علمی کمک می‌کند؛ مؤسسات خصوصی یا دولتی آسان‌تر می‌توانند دانشگاه‌هایی که نیازهای آنها را مرتفع می‌سازند انتخاب کنند و همچنین در برنامه‌ریزی هر چه بهتر متناسب با نیازهای جامعه در دانشگاه‌ها و نهایتاً تخصیص بهینه منابع نیز مفید واقع خواهند شد. این کاربردها تنها در صورتی عملی خواهد شد که نظام رتبه‌بندی بتواند با استفاده از مجموعه‌ای کامل و دقیق از معیارهای مناسب، توانایی‌های دانشگاه‌ها را در رابطه با نیازهای جامعه اندازه‌گیری نماید که در غیر این صورت قدرت رتبه‌بندی در تغییر رفتار و عملکرد

است. از این‌رو در این پژوهش نخست مأموریت و کارکرد دانشگاه‌ها مرور می‌شود و پس از آن به ابعاد گوناگون اسناد فرادستی بخش آموزش عالی کشور که در پژوهش‌ها مورد تحلیل قرار گرفته‌اند پرداخته می‌شود.

۱-۲ کارکردهای دانشگاه‌ها

کلمه دانشگاه در ذهن، تداعی‌بخش مفاهیم متعددی است. هر یک از کارکردهای دانشگاه می‌تواند به این مفاهیم معنا و جهت دهد. واژه دانشگاه در زبان لاتین به معنی کلیت و از دیدگاه حقوقی به معنی انجمنی از اشخاص که در یک حرفه فعالیت می‌کنند است. در زبان عربی به معنی جامعه و در زبان فارسی به معنای محل علم و دانش است [۹]. صاحب‌نظران تعاریف متعددی از دانشگاه ارائه دادند که خلاصه‌ای از این تعاریف در جدول ۱ آمده است.

در راستای تعریف واژه دانشگاه، کارکرد یا مأموریت دانشگاه‌ها می‌تواند تعریف این مفهوم را تکمیل کند. امروزه رسالت دانشگاه‌ها محصور به یک یا دو بُعد نبوده و جنبه‌های کارکردی متفاوتی را در بر می‌گیرد. توجه به جنبه کارکردی دانشگاه‌ها می‌تواند یک تعریف عملکردی از دانشگاه ارائه نماید. به همین جهت در سال ۱۹۶۳ طی کنفرانس گادکین در هاروارد مفهوم *multiversity* توسط کر^۱ رئیس اسبق دانشگاه کالیفرنیا مطرح شد [۸].

جدول ۲ کارکردهای متفاوت دانشگاه‌ها را از نگاه برخی محققان یا برنامه‌های اعلام‌شده توسط برخی دانشگاه‌ها نشان می‌دهد. همان‌گونه که از این جدول مشاهده می‌شود دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی به عنوان یک نهاد اجتماعی، دارای کارکردهای ویژه‌ای هستند. نکته قابل توجه که به طور مشترک در اکثر کارکردها یا مأموریت دانشگاه‌ها

اسناد فرادستی برای دانشگاه‌های کشور از مهم‌ترین دغدغه‌هایی این پژوهش است که درصدد پاسخگویی به آنهاست. به همین منظور در این پژوهش، متن اسناد فرادستی بخش آموزش عالی کشور به عنوان اسناد راهبردی ابلاغی از نهادهای سیاست‌گذار کشور مورد تحلیل قرار گرفته و مقوله‌های مؤثر بر این حوزه که مورد تأکید اسناد مذکور است استخراج می‌گردد. سپس برای هم‌سویی با حرکت دانشگاه‌ها، معیارهای مطلوب برای رتبه‌بندی دانشگاه‌های ایران پیشنهاد می‌شود. نتایج این پژوهش هم می‌تواند مبنایی برای مدل پیشنهادی رتبه‌بندی دانشگاه‌های کشور باشد.

مقاله حاضر از ۶ بخش تشکیل شده است: پس از بخش نخست (مقدمه) در بخش دوم، مروری بر پیشینه پژوهش در جهت کارکردهای دانشگاه‌ها و تحلیل محتوایی اسناد مطرح است؛ بخش سوم، روش‌شناسی که تحلیل محتوایی کیفی اسناد فرادستی بخش آموزش عالی است را مورد اشاره قرار داده و فرآیند تحلیل محتوای اسناد تشریح شده است؛ در بخش چهارم، تحلیل داده‌ها صورت می‌گیرد و متن اسناد بر اساس روش‌شناسی بیان‌شده تحلیل و معیارهای مناسب برای رتبه‌بندی استخراج می‌شود؛ بخش پنجم، در این بخش طی یک بررسی مقایسه‌ای، یافته‌های این پژوهش با نتایج دیگر پژوهش‌های مشابه مقایسه شده و مورد بحث قرار می‌گیرند. بخش ششم و آخر نیز به جمع‌بندی نتایج و ارائه تحلیل اختصاص یافته است.

۲- پیشینه پژوهش

یکی از مسائل مهم، در نظر گرفتن مأموریت دانشگاه‌ها و پوشش مأموریت‌های دانشگاه توسط مدل‌های رتبه‌بندی

جدول ۱) تعاریف دانشگاه

مرجع	تعریف دانشگاه
[۱۰]	دانشگاه محلی است که در آن، تحقیق و تعلیم پژوهشگران اولویت اصلی را داراست
[۱۱]	دانشگاه به عنوان بخشی از یک کل در سطح منطقه‌ای یا جهانی، استفاده‌کننده از منابع به منظور اجرای کارکردهای اصلی خود همچون تدریس، پژوهش، خدمات اجتماعی و تأثیرگذاری در به حداقل رساندن اثرات منفی زیست‌محیطی، اقتصادی، اجتماعی و بهداشتی تعریف می‌شود
[۱۲]	دانشگاه به عنوان محل تلاقی دانش و فرهنگ، نهادی خودمختار است
[۴]	دانشگاه محلی برای تربیت بدنه کارشناسی کشور و انجام پژوهش‌های توسعه‌ای و همچنین فضایی برای رشد اندیشه و خلاقیت است
[۵]	دانشگاه محلی برای آموزش، پژوهش، انتقال اطلاعات، فضیلت‌جویی، حقیقت‌جویی و یادگیری است

در سراسر دنیا مشاهده می‌شود توجه به کارکردهای آموزش، پژوهش و ارائه خدمات اجتماعی است.

جدول ۲) کارکردها و مأموریت‌های دانشگاه‌ها

مرجع	موارد مطرح شده در خصوص کارکردهای دانشگاه
[۱۳]	معرفی سه کارکرد بازتولید، سازگاری و تولید از بُعد جامعه‌شناسی آموزش عالی
[۱۰]	معرفی چهار مأموریت اکتشاف علمی، انسجام‌بخشی بین داده‌های موجود از طریق تفکر بین‌رشته‌ای، کاربرد اطلاعات در مسائل واقعی و آموزش برای دانشگاه‌ها
[۱۴]	سه کارکرد اساسی تربیت نیروی انسانی متخصص و ماهر، خلق و توسعه فناوری و توسعه دانش‌های بنیادی در جامعه و رشد حرفه‌ای در سطح بین‌المللی برای دانشگاه‌ها
[۱۵]	تولید دانش (پژوهش)، انتقال دانش (آموزش) و اشاعه نشر دانش (خدمات)
[۱۶]	افزافه کردن ویژگی پایداری به رسالت دانشگاه‌ها
[۱۷]	موفقیت و عملکرد مطلوب دانشجویان، دستیابی به کمال مطلوب در انجام وظایف و فعالیت‌های خود و ارائه خدمت به جامعه
[۱۸]	تلاش مستمر در زمینه‌های پژوهشی، یادگیری و آموزشی در سطح بالای بین‌المللی
[۱۹]	پژوهش، نوآوری، آموزش، یادگیری و پرسشگری
[۲۰]	ارائه خدمت به جامعه در عرصه‌های آموزشی، یادگیری و پژوهش
[۲۱]	ارائه خدمت به جامعه، آموزش، پژوهش و خلق دانش
[۲۲]	رهبری در زمینه توسعه آموزشی، اقتصادی و فرهنگی
[۲۳]	ارائه خدمت به جامعه، آموزش و پژوهش

[۲۴]. این کارکرد در اکثر دانشگاه‌های دنیا به عنوان یک اصل برای تربیت و ترویج کارآفرینی پذیرفته شده است. مأموریت کارآفرینی دانشگاه‌ها در کشور طی چند سال اخیر مورد توجه بسیاری از سیاست‌گذاران و مدیران بخش آموزش عالی قرار گرفته است. با توجه به اهمیت موضوع در کشور، محققان مختلفی جنبه‌ها و راهکارهای تبدیل دانشگاه‌ها به دانشگاه کارآفرین را مورد بررسی قرار داده‌اند [۲۵ و ۲۶].

تغییرات دیگری که در جامعه جهانی طی سال‌های اخیر به وجود آمده توجه به استفاده از منابع طبیعی و در نظر گرفتن آیندگان و رفاه در جامعه است که این موضوعات آموزش عالی را با الزاماتی روبه‌رو کرده است. مسئولیت اجتماعی آموزش عالی در برابر زندگی افراد در جامعه را می‌توان از مهم‌ترین این الزامات برشمرد. دانشگاه‌ها به عنوان مراکزی دانش‌محور همواره درصدد تحقق ارزش‌های اقتصادی (کاهش بیکاری، افزایش رفاه، کاهش فاصله طبقاتی، از میان برداشتن فقر و ...)، اجتماعی (عدالت اجتماعی، دموکراسی، رفع تبعیض و ...) و زیست‌محیطی (ترویج انرژی‌های تجدیدپذیر، حفاظت از لایه ازن، حفظ تنوع زیستی، جلوگیری از تغییرات اقلیمی و ...) برای نسل‌های کنونی و آتی هستند. حرکت نظام آموزش عالی در راستای توسعه پایدار باعث پیدایش مفهوم آموزش عالی پایدار شده است. به همین منظور و در جهت عملیاتی نمودن این الزام در سال‌های اخیر برای دانشگاه‌ها مأموریت و وظایف ویژه‌ای تدوین شده است [۲۴]. نخستین حرکت رسمی در زمینه توجه به آموزش مباحث توسعه پایدار در جهان به مطرح شدن این موضوع در "اجلاس زمین"^۲ (سال ۱۹۹۲) در شهر ریودورژانیرو برزیل برمی‌گردد که منجر به انتشار بیانیه "دستور کار ۲۱"^۳ در این زمینه شد. در بخشی از این بیانیه از یونسکو خواسته شد که در زمینه آموزش و آگاهی‌های عمومی در خصوص توسعه پایدار گام بردارد [۲۷]. در سال‌های بعد هم ضرورت توجه آموزش عالی به نیازهای نسل حاضر بدون به خطر افتادن نسل آینده مورد تأکید قرار گرفته است [۲۸]. در سال ۲۰۰۳ در بیانیه تالورس^۴، توسعه پایدار به عنوان عنصر کلیدی آموزش عالی معرفی شد [۱۶]. در سطح جهان

تحولات دو دهه اخیر، نظام‌های آموزش عالی را با تغییرات عمده‌ای روبه‌رو کرده است به طوری که مأموریت‌های سنتی دانشگاه‌ها کاملاً متحول شده است. امروزه از دانشگاه‌ها فقط آموزش و پژوهش انتظار نمی‌رود بلکه نقش‌های جدیدی همچون مشارکت پُرننگ در فرآیند توسعه فناوری، نقش‌آفرینی در کسب‌وکار، پیشرفت در عرصه‌های صنعتی و اقتصادی و به طور کلی خلق ثروت برای دانشگاه‌ها تصویر شده است. این نقش‌ها باعث پیدایش مفهوم جدیدی به نام دانشگاه کارآفرین شد که نخستین بار در سال ۱۹۹۸ توسط کلارک^۱ مطرح و مورد استقبال جامعه جهانی قرار گرفت

2- Earth Summit
3- Agenda 21
4- Talloires Declaration

1- Clark

سابقه و تجربه‌ای ارزشمند در زمینه برنامه‌ریزی در کشور است. برخی از این برنامه‌ها که در دهه‌های اخیر تصویب و ابلاغ شده‌اند بیشتر نقش راهبردی دارند که در آنها به جایگاه و اهمیت نظام آموزش عالی اشاره و با توجه به اهمیت دانشگاه‌ها و نقش‌آفرینی آنها در توسعه، راهبردها و اهداف استراتژیک نظام آموزش عالی مشخص شده است.

جدول ۳) بررسی تطبیقی کارکردهای اساسی دانشگاه‌ها

مرجع	کارکردهای دانشگاه‌ها			
	آموزش	پژوهش	خدمت به جامعه	کمک به توسعه پایدار
[۱۰]	✓	✓		
[۱۱]	✓	✓	✓	✓
[۱۲]	✓		✓	
[۴]	✓	✓		
[۵]	✓	✓		
[۱۳]	✓		✓	
[۱۴]	✓	✓	✓	
[۱۵]	✓	✓	✓	
[۱۶]				✓
[۱۷]	✓		✓	
[۱۸]	✓	✓		
[۱۹]	✓	✓		✓
[۲۰]	✓	✓	✓	
[۲۱]	✓	✓	✓	
[۲۲]	✓		✓	
[۲۳]	✓	✓	✓	
[۲۴]				✓
[۲۵]				✓
[۲۶]				✓
[۲۷]	✓			
[۲۸]	✓			

بررسی پژوهش‌های مرتبط با اسناد فرادستی بخش آموزش عالی عموماً مربوط به دو دهه اخیر است. جدول ۴ خلاصه‌ای از پژوهش‌های مرتبط با اسناد فرادستی بخش آموزش عالی که در بررسی پیشینه موضوع به دست آمده را نشان می‌دهد. پژوهش‌های بررسی‌شده نشان می‌دهند که در تدوین برنامه‌های اول، دوم و سوم توسعه با توجه به شرایط موجود، کمتر به نقش دانشگاه‌ها و جایگاه آنها در توسعه کشور توجه شده ولی در برنامه‌های چهارم و پنجم توسعه سرفصل‌هایی

بیانیه‌های متعددی صادر شده که دانشگاه‌ها را متعهد به انجام آموزش مباحث توسعه پایدار کرده است. به نظر می‌رسد که تعهد دانشگاه‌ها به آموزش توسعه پایدار، یک مسئله جهانی شده و دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی باید این موضوع را به عنوان یکی از مأموریت‌های اصلی خود تلقی نمایند.

امروزه رسالت دانشگاه‌ها از شکل سنتی آن خارج و آنها برای فعالیت و ادامه حیات خود باید به برخی مسائل و جنبه‌های محیطی و جامعه هم توجه نموده و در قبال آن پاسخگو باشند. جدول ۳ کارکردهای غالب دانشگاه‌ها را بر اساس مطالعات انجام‌شده فوق نشان می‌دهد. این کارکردهای بر اساس مطالعات انجام‌شده، تعاریف و کارکردهای دانشگاه‌ها به دست آمده است. با توجه به اینکه برخی موارد مطرح‌شده از نظر مفهومی کلی است از این‌رو کارکردهای آموزش و پژوهش از نظر لغوی با عناوین نیروی انسانی متخصص و متعهد مورد نیاز جامعه و تولید علم و انتشار دانش جایگزین و اصلاح شدند. بنابراین اساسی‌ترین کارکردهای دانشگاه‌ها را می‌توان در موارد زیر خلاصه نمود:

۱. تربیت نیروی متخصص و متعهد مورد نیاز جامعه
۲. تولید علم و انتشار دانش
۳. ارائه خدمت به جامعه
۴. کارآفرینی
۵. کمک به توسعه پایدار

۲-۲ برنامه‌ریزی و اسناد فرادستی مرتبط با آموزش عالی

امروزه توسعه جامعه به‌عنوان یکی از رسالت‌های کلیدی آموزش عالی مطرح است. دستیابی به چنین توسعه‌ای نیاز به برنامه‌ریزی و نقشه‌راه است. بدین منظور، بیشتر کشورها به‌ویژه کشورهای درحال توسعه، برای رشد و توسعه همه‌جانبه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، برنامه‌های توسعه میان‌مدت و بلندمدت تدوین می‌کنند. پیشینه برنامه‌ریزی به صورت رسمی در ایران، به اجرای آن در سال ۱۳۲۵ بر می‌گردد. فعالیت‌های منجر به تدوین این برنامه از سال ۱۳۱۶ شروع شده بود [۲۹]. پس از تدوین اولین برنامه عمرانی، این برنامه در سال ۱۳۲۷ به مجلس ملی تقدیم شد. تا پیروزی انقلاب اسلامی، شش برنامه تدوین و پنج برنامه اجرا شد [۳۰]. تا به امروز پنج برنامه توسعه دیگر هم تدوین شده است. تنظیم و اجرای تقریبی دوازده برنامه مرتبط با توسعه کشور، نشان‌دهنده

جدول ۴) پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه بررسی اسناد فرادستی مرتبط با آموزش عالی

ردیف	عنوان پژوهش	سال	یافته‌های پژوهش
۱	بازنگری تجارب برنامه‌ریزی آموزش عالی در برنامه دوم توسعه [۳۱]	۱۳۷۴	عدم مشارکت دانشگاه‌ها در مراحل مختلف برنامه‌ریزی، کسری بودجه جاری و عمرانی، افت کیفیت آموزش و تحقیق و کاهش کارآیی دانشگاه‌ها، عدم ایجاد پایگاه اطلاعات آموزش عالی کشور، نبود دسترسی به‌هنگام به اطلاعات دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی
۲	توصیف و تحلیل روند بخش آموزش عالی طی برنامه‌های اول، دوم و سوم توسعه ایران [۳۲]	۱۳۸۳	وجود برخی کاستی‌های برنامه توسعه همچون پیش‌بینی‌های غیرعلمی بر اساس روندهای گذشته، نهادینه نشدن نظام ارزشیابی مداوم، نبود ارزشیابی محیط‌های بیرونی و درونی، عدم مشارکت همه ذینفعان در فرآیند برنامه‌ریزی و تقلیل مجموعه تصمیم‌گیران به جمع کوچکی از اعضاء کمیته برنامه‌ریزی و تدوین نشدن شاخص‌های کلیدی عملکرد
۳	آسیب‌شناسی ساختار نظام آموزش عالی در اجرای برنامه توسعه آموزش عالی در اجرای برنامه‌های پنج‌ساله توسعه بخش آموزش عالی [۳۳]	۱۳۸۶	عوامل پیش‌برنده اجرای برنامه توسعه آموزش عالی عبارتند از: الزامات فنی، قانونی، عمومی، مدیریتی، فرهنگی و ساختاری
۴	آسیب‌شناسی ساختار نظام آموزش عالی در اجرای برنامه‌های پنج‌ساله توسعه بخش آموزش عالی به‌منظور ارائه راهبردهای مناسب [۳۴]	۱۳۸۶	موانع و آسیب‌های اصلی اجرای برنامه‌های توسعه نظام آموزش عالی عبارتند از: ساختار وظیفه‌ای و عدم انطباق ساختار با ویژگی‌ها و محیط و اهداف برنامه‌ها (پیشنهادات: به‌کارگیری سه راهبرد فرهنگ مشارکتی، مدیریت ترکیبی یا نظام‌مند و ساختار ماتریسی)
۵	تحلیل محتوایی اسناد فرادستی و معین به‌منظور استنتاج سیاست‌های برنامه‌های توسعه پنجم بخش آموزش عالی، تحقیقات و فناوری [۳۵]	۱۳۸۸	سیاست‌های محوری استخراج‌شده عبارتند از: فرهنگ، آموزش، پژوهش، فناوری، توانمندسازی منابع انسانی و توسعه زیرساخت‌ها، همکاری‌های فرابخشی و بین‌المللی، پاسخگویی، تشویق و مشارکت
۶	تحلیل محتوای پیش‌نویس نقشه جامع علمی کشور و پیشنهاد الگوی ارزیابی آن [۳۶]	۱۳۸۸	مفاهیم علمی و فناوری، اقتصادی، مدیریتی، جامعه‌شناختی، فرهنگی، آینده‌پژوهی، سیاسی و حقوقی به ترتیب بیشترین سهم را در ساختار مفهومی داشته‌اند (در نهایت یک الگوی ۱۸ مؤلفه‌ای برای ارزیابی نقشه جامع علمی کشور پیشنهاد شد)
۷	نقش علم و فناوری در برنامه‌های توسعه ملی [۳۷]	۱۳۹۰	ضرورت توجه به اجزاء اصلی توسعه (آموزش، پژوهش و فناوری) در تدوین طرح و برنامه‌های توسعه و ضعف برنامه‌های کشور در زمینه توجه به امر فناوری و تدوین راهبردهای دقیق برای توسعه فناوری
۸	ارزیابی و تحلیل بخش علم و فناوری قانون برنامه پنجم توسعه از منظر اسناد فرادستی [۳۰]	۱۳۹۲	سیاست‌های محوری حاصل از تحلیل اسناد در حوزه‌های فرهنگ، آموزش، پژوهش، فناوری، توانمندسازی منابع انسانی و توسعه زیرساخت‌ها، همکاری‌های فرابخشی و بین‌المللی، پاسخگویی، تشویق و مشارکت طبقه‌بندی شدند. در مرحله بعد، مواد قانونی بخش علم و فناوری قانون برنامه پنجم توسعه با سیاست‌های محوری فوق مطابقت و مشخص گردید که در بخش علم و فناوری قانون برنامه پنجم توسعه، سیاست‌های محوری اسناد مورد توجه قرار گرفته است
۹	جایگاه آموزش عالی بین‌المللی در نقشه جامع علمی کشور [۳۸]	۱۳۹۳	با روش توصیفی-تحلیلی، جایگاه و موقعیت آموزش عالی بین‌المللی در نقشه جامع علمی کشور تحلیل و ظرفیت‌ها و فرصت‌های پیش‌بینی شده در نقشه جامع علمی شناسایی شد
۱۰	تحلیل محتوای برنامه‌های توسعه آموزش عالی با تمرکز بر تغییرات ساختاری و کارکردی استقلال نظام دانشگاهی [۳۹]	۱۳۹۴	تغییر در جهت‌گیری و نگرش برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران کشور در طول پنج برنامه توسعه، از مدل‌های حکمرانی دولت‌گرا به مدل‌های حکمرانی هومبولتی و بازارمحور تغییر یافته و میزان توجه به برخی از کارکردهای استقلال دانشگاهی در برنامه‌های سوم، چهارم و پنجم توسعه، بیش از سایر برنامه‌ها بوده که این امر نشان‌دهنده تعامل بین ابعاد ساختاری و کارکردی استقلال دانشگاهی طی برنامه‌های توسعه است

فرابخشی و بین‌المللی بیشترین وزن را داشته‌اند. با توجه به بررسی پژوهش‌های انجام‌شده در زمینه تحلیل محتوای اسناد فرادستی، آنچه کمتر به چشم می‌خورد این است که بررسی‌ها بیشتر جنبه ارزیابی محتوایی و تحلیل

برای آموزش عالی و دانشگاه‌ها اختصاص داده شده است. مطالعات انجام‌شده در خصوص تحلیل محتوای برنامه‌های توسعه و اسناد مرتبط با بخش آموزش عالی نشان می‌دهد که مفاهیم فرهنگ، آموزش، پژوهش، فناوری و همکاری‌های

است. فرآيند تحليل محتوای اسناد با استفاده از روش گال^۲ [۴۰] و طی پنج مرحله به صورت زیر انجام شد: مرحله (۱) شناسایی گزاره: در اين مرحله متن هر يك از اسناد به صورت جداگانه مورد تحليل قرار گرفت و مفاد مرتبط با آموزش عالی شناسایی شد. سپس گزاره‌های الزام‌آور برای دانشگاه‌ها انتخاب شد. انتخاب هر يك از گزاره‌ها بر اساس مفهوم و تطابق آن با مأموریت، کارکرد و انتظارات دانشگاه‌ها استخراج و نشانه‌گذاری گردید.

جدول ۵) اسناد فرادستی در بخش آموزش عالی

ردیف	عنوان سند	مرجع تصویب	سال
۱	ابلاغیه سیاست‌های کلی نظام (بخش علم و فناوری)	مجمع تشخیص مصلحت نظام	۱۳۹۳
۲	سند چشم‌انداز بیست‌ساله کشور	مجلس شورای اسلامی	۱۳۸۲
۳	قانون برنامه پنجم توسعه کشور	مجلس شورای اسلامی	۱۳۸۹
۴	قانون اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	مجلس شورای اسلامی	۱۳۸۳
۵	نقشه جامع علمی کشور	شورای عالی انقلاب فرهنگی	۱۳۸۹
۶	سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه کشور	مجلس شورای اسلامی	۱۳۹۵
۷	مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی	شورای عالی انقلاب فرهنگی	--

مرحله (۲) مقوله‌سازی: بر اساس تفسیر هر يك از گزاره‌های استخراج‌شده در مرحله قبل، مقوله‌سازی صورت گرفت. سعی شد هر مقوله نماینده يك متغیر متفاوت پشتیبان مأموریت دانشگاه‌ها باشد.

مرحله (۳) شناسایی کدها: هر يك از گزاره‌های منتخب با توجه به مفهوم، برای قرار گرفتن در هر مقوله نشانه‌گذاری شد. در اين مرحله، محتوای هر يك از گزاره‌های انتخاب‌شده در هر سند به صورت جداگانه از نظر مفهومی تفسیر و کدهای مربوطه به هر يك از گزاره‌ها اختصاص یافت. اين مرحله به گدگذاری باز مشهور است.

مرحله (۴) تلخیص کدها: برای درک بنیادین هر يك از مفاهیم

سیاست‌های استخراج‌شده در اين اسناد را دارد و کمتر به جنبه‌های الزام‌آور دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی برای دستیابی به اهداف کلان کشور پرداخته‌اند. اين شکاف موجود، توجه به الزامات حرکتی دانشگاه‌ها و ارزیابی عملکردی آنها بر اساس تحليل محتوای اسناد فرادستی را ضروری می‌سازد. با عنایت به اینکه معیارهای نظام‌های رتبه‌بندی تا حدی می‌توانند سمت و سوی اين حرکت را تعیین کنند در اين پژوهش، مبنای تعریف شاخص‌ها و معیارهای رتبه‌بندی، تحليل محتوای متن اين اسناد خواهد بود.

۳- روش شناسی پژوهش

جهت‌گیری اين پژوهش، با توجه به نتایج آن که می‌تواند مورد استفاده پژوهشگران، دانشجویان، دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی قرار گیرد کاربرد و از نظر ماهیت، توصیفی-تحلیلی است که گردآوری اطلاعات آن به شیوه کتابخانه‌ای انجام شده است. با عنایت به اینکه متون اسناد فرادستی از جمله منابع اطلاعاتی مهم در سیاست‌گذاری دانشگاه‌ها و عملکرد آنها به شمار می‌روند واحد تحليل پژوهش اسناد فرادستی حوزه آموزش عالی، مرتبط با ارتقاء کمی و کیفی دانشگاه‌هاست. بنابراین روش تحليل، تحليل محتوای کیفی متون اسناد است. بدین صورت که با رویکرد استقرایی به بررسی متون اسناد فرادستی و شناسایی معیارهای تأثیرگذار بر رتبه‌بندی دانشگاه‌ها پرداخته می‌شود.

برای انتخاب اسناد، در گام نخست، نهادهای حاکمیتی و سیاست‌گذار در زمینه ارزیابی عملکرد دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی شناسایی شدند (مصوبات و قوانین ابلاغی اين نهادها نقش تأثیرگذاری در ترسیم جهت حرکتی دانشگاه‌ها دارند). در گام بعدی با مطالعه پژوهش‌های مشابه، فهرستی از اسناد مورد تحليل استخراج و پس از جمع‌بندی، فهرستی از اسناد تهیه شد. عناوین اسناد مورد تحليل در اين پژوهش که به صورت يك نمونه هدفمند و دردسترس برای مطالعه انتخاب شدند در جدول ۵ آمده است.

با توجه به اینکه داده‌های اولیه در اين پژوهش از نوع متن هستند مناسب‌ترین روش، تحليل محتوای^۱ اسناد فرادستی

حرکت دانشگاه‌ها را بر اساس اقتضانات ملی و بین‌المللی در جهت نیل به اهداف کلان نظام آموزش عالی کشورها هدایت کند. در ایران، اسناد فرادستی بخش آموزش عالی این اهداف و الزامات را برای دانشگاه‌ها مشخص کرده‌اند. از این‌رو یکی از منابع مهم در تدوین مدل رتبه‌بندی دانشگاه‌ها توجه به این اسناد است. از این‌رو در سؤال نخست به تحلیل محتوای متن این اسناد پرداخته و مفاهیم مرتبط با الزامات دانشگاه‌ها استخراج خواهد شد. موضوع سؤال دوم هم این است که پس از استخراج مفاهیم مندرج در اسناد فرادستی و ضرورت ارائه مدل بومی ارزیابی و رتبه‌بندی دانشگاه‌ها، نیاز به داشتن معیارهایی مطلوب برای آن مدل وجود دارد که در این سؤال مفاهیم به دست آمده در جواب سؤال نخست بر اساس کارکردهای دانشگاه‌ها دسته‌بندی خواهند شد. سؤالات اول و دوم مطرح‌شده در این تحقیق در امتداد یکدیگر هستند.

۴- تحلیل داده‌ها

۴-۱- تحلیل محتوای اسناد فرادستی بخش آموزش عالی

برای گزینش اسناد فرادستی معرفی‌شده جهت تحلیل محتوا، اسنادی انتخاب شدند که اهداف کلان، الزامات و نقشه‌راه آموزش عالی را تبیین کنند هم‌پوشانی کمتری داشته باشند به تصویب نهادهای سیاست‌گذار و راهبردی کشور رسیده باشد و در منابع مشابه دیگر هم به آنها اشاره شده باشد. از این‌رو هفت سند فرادستی مربوط به بخش آموزش عالی کشور، انتخاب و محتوای آنها مورد تحلیل قرار گرفت. در رابطه با تحلیل مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی، مصوباتی که نقش دستورالعمل و قانون اجرایی برای دانشگاه‌ها داشته و مربوط به بیست سال اخیر بودند در نظر گرفته شد. جدول ۶ فراوانی گزاره‌ها و کدهای باز را به تفکیک هر یک از اسناد و بر اساس فرآیند پنج مرحله‌ای تحلیل محتوای اسناد (ذکرشده در بخش روش‌شناسی) را نشان می‌دهد.

و جلوگیری از هم‌پوشانی مفهومی در تحلیل‌ها، در این گام برای فهم مبانی و کدها در جهت مأموریت و الزامات دانشگاه‌ها مبادرت به تشکیل جلساتی توسط محققان با حضور یک خبره گردید. در این جلسات با در نظر گرفتن نقشه جامع علمی کشور در حکم یک سند اصلی، مقوله‌ها و گزاره‌های منتخب، مورد بازخوانی و تحلیل‌ها مورد تأیید قرار گرفت و سرانجام الگوی مقوله‌ها تبیین گردید. پس از یکتا شدن کدهای باز، داده‌های موجود در نرم‌افزار بر اساس اصلاحات انجام‌شده مورد بازبینی و تحلیل متون مجدد صورت گرفت.

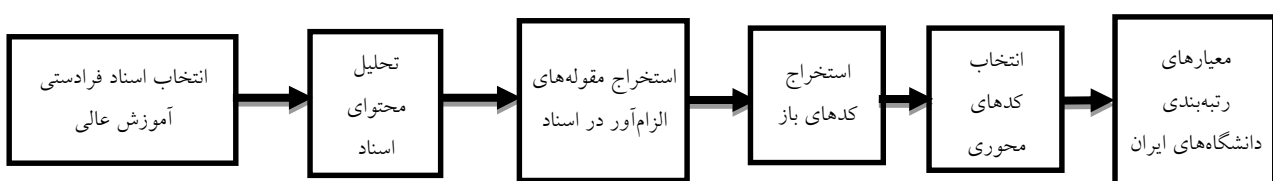
مرحله ۵) کدگذاری محوری: در این مرحله، مجموعه‌ای از مفاهیم بر محور یک مقوله اصلی که هم‌پوشانی مفهومی دارند گروه‌بندی می‌شوند. در این پژوهش، خوشه‌های مفهومی که تشکیل‌دهنده کدهای محوری هستند از انتظارات و رسالت دانشگاه‌ها برگرفته شد. روش متداول برای تأیید کدگذاری محوری، تطابق مشابهت خبره‌محور است. در این پژوهش برای کدگذاری و تخصیص کد محوری، به صورت جداگانه از نظر دو خبره در دسترس که در حوزه‌های مختلف آموزش عالی مسئولیت و از نظر مفهومی هم به مقوله‌ها اشراف علمی لازم را داشتند استفاده شد.

برای تحلیل، از نسخه ۶ نرم‌افزار اتلس تی^۱ که قادر است متون فارسی را با قالب‌های متفاوت بخواند استفاده شد. فرآیند این پژوهش در شکل ۱ نشان داده شده است.

در این پژوهش سؤالات تحقیق به شرح زیر است که پاسخ به آنها فرآیند پژوهش را هدایت می‌کند:

- مفاهیم مرتبط با رتبه‌بندی دانشگاه‌ها (الزام‌آور) برای تحلیل محتوای متن اسناد فرادستی در بخش آموزش عالی کدامند؟
- معیارهای مناسب برای رتبه‌بندی دانشگاه‌های ایران از منظر اسناد فرادستی کدامند؟

همان‌گونه که قبلاً نیز بیان شد رتبه‌بندی مطلوب آن است که

شکل ۱) فرآیند اجرای پژوهش

جدول ۶) فراوانی گزاره‌های الزام‌آور و تعداد کدهای مستخرج

ردیف	اسناد	فراوانی گزاره‌های الزام‌آور	تعداد کد استخراج شده
۱	ابلاغیه سیاست‌های کلی نظام (بخش علم و فناوری)	۳۱	۳۸
۲	سند چشم‌انداز بیست‌ساله کشور	۱۳	۱۵
۳	قانون برنامه پنجم توسعه کشور	۳۷	۵۷
۴	قانون اهداف، وظایف و تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری	۱۸	۲۵
۵	نقشه جامع علمی کشور	۷۹	۱۳۹
۶	سیاست‌های کلی برنامه ششم توسعه کشور	۵	۹
۷	مصوبات شورای عالی انقلاب فرهنگی	۵۸	۷۸

جدول ۷) کدهای باز استخراج شده

در تحلیل اسناد فرادستی آموزش عالی

ردیف	کد	توضیح	کد	توضیح	کد	توضیح
۱	۱۳	توجه به محیط زیست	۲۵	حمایت از نخبگان		
۲	۱۴	تأمین منابع مالی	۲۶	دانش‌افزایی فرهنگی		
۳	۱۵	تبدیل ایده به محصول	۲۷	در نظر گرفتن اولویت‌ها		
۴	۱۶	تجاری‌سازی پژوهش و فناوری	۲۸	شایسته‌سالاری در علم و فناوری		
۵	۱۷	تربیت نیروی انسانی متعهد و متخصص	۲۹	کرسی‌های نظریه‌پردازی		
۶	۱۸	ترویج خلاقیت و نوآوری	۳۰	مرجعیت علمی		
۷	۱۹	توسعه قطب‌های علمی	۳۱	مشارکت پژوهشی		
۸	۲۰	توسعه فناوری‌های بومی	۳۲	نهادینه کردن مدیریت دانش		
۹	۲۱	توسعه کارآفرینی	۳۳	هدایت تحصیلی		
۱۰	۲۲	تولید علم	۳۴	هم‌سویی آموزش و پژوهش		
۱۱	۲۳	تولید علم بومی	۳۵	همکاری بین‌المللی		
۱۲	۲۴	حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان	۳۶	همکاری فرابخشی		

با توجه به اینکه برخی از این اسناد منحصراً به دانشگاه‌ها نپرداخته‌اند در تحلیل محتوای اسناد، گزاره‌های الزام‌آور برای دانشگاه‌ها از نظر مفهومی استخراج و در نرم‌افزار نشانه‌گذاری شدند. از ۲۴۱ گزاره مورد تحلیل، مجموعاً ۳۶۱ مفهوم به صورت کدهای باز اولیه استخراج شد سپس مفاهیم استخراج‌شده تجمیع و مفاهیم‌های مشترک و نامرتبط حذف گردید که در نتیجه، ۱۷۵ مفهوم حاصل شد. مفاهیم حاصله، از نظر مفهومی و معنایی چندین بار توسط محققان با تشکیل جلساتی منظم مورد بازبینی و بازتعریف قرار گرفتند تا هر چه بهتر پالایش و تلخیص شده و مرتبط با دانشگاه‌ها باشند. برخی از آنها با یکدیگر ادغام و برخی که نامربوط بودند حذف شدند و سرانجام مفاهیم نهایی به دست آمده به عنوان کدهای باز معرفی شدند. جدول ۷ عناوین کدهای باز حاصل‌شده را نشان می‌دهد.

برای درک بیشتر هر یک از کدهای حاصله، در جدول ۸ تعریف مختصری از آنها بر اساس محتوای متنی اسناد فرادستی ارائه می‌شود. تعاریف ارائه‌شده بر اساس متون اسناد و برداشت‌های محققان صورت گرفته است. فراوانی هر یک از کدها در کل اسناد، نشان‌دهنده میزان تکرار هر کد در محتوای متنی اسناد است.

فراوانی هر کد مبین اهمیت آن است که از این به بعد، وزن آن کد نامیده می‌شود. همچنین با توجه به مفهوم هر کد و مقایسه آنها با هم، تفاوت در مفهوم هر کد مشاهده می‌شود.

جدول ۸) تعریف مختصر کدهای باز حاصله بر اساس اسناد فرادستی

ردیف	کد باز	فراوانی	تعریف اختصاری
۱	پژوهش تقاضامحور	۳۴	انجام پژوهش‌های علمی در راستای حل مشکلات کشور
۲	آموزش و پژوهش مبتنی بر ارزش‌های اسلامی	۲۵	نگاه دینی و اسلامی به دانش، فناوری و علم‌آموزی
۳	همکاری بین‌المللی	۲۵	همکاری فعال با جامعه جهانی در تمام حوزه‌های آموزشی و پژوهشی
۴	آموزش تقاضامحور	۲۴	ساماندهی عرضه و تقاضا و آموزش رشته‌های مورد نیاز جامعه در دانشگاه‌ها
۵	اخلاق‌محوری	۱۷	احترام به ارزش‌های اخلاقی در علم و فناوری
۶	هدایت تحصیلی	۱۳	هدایت نظام آموزشی به سمت تأمین رشته‌ها و نیازهای اولویت‌دار
۷	حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان	۱۲	حمایت علمی و فناوری در توانمندسازی شرکت‌های فعال در بخش‌های تولیدی و صنعتی
۸	توسعه کارآفرینی	۱۲	تأکید بر پرورش انسان‌های خلاق، خودباور و کارآفرین در دانشگاه‌ها
۹	ارتقاء کیفی علوم	۱۱	توسعه و گسترش هدفمند علوم با ساماندهی آموزش و پژوهش
۱۰	تولید علم بومی	۱۱	توجه به قابلیت‌های تولید پژوهش‌های بومی (به زبان فارسی) و افزایش آن
۱۱	مرجعیت علمی	۱۰	ایفاء نقش مرجعیت علمی در امور و تسهیل رجوع به آن و پیشنهادی در امور کلان کشور
۱۲	در نظر گرفتن اولویت‌ها	۹	در نظر گرفتن اولویت‌های علم و فناوری و نیازهای آموزشی
۱۳	تأمین منابع مالی	۹	برنامه‌ریزی و ساماندهی تأمین نیازهای مالی دانشگاه‌ها
۱۴	حمایت از نخبگان	۹	بهادادن به نخبگان و استفاده حداکثری از ظرفیت و تجارب آنها
۱۵	آزاداندیشی	۸	توجه به کرامت انسانی با تکیه بر فطرت و آزادگی انسان
۱۶	پاسخگویی	۸	پاسخگو بودن در قبال نیازهای جامعه
۱۷	ارتقاء تحصیلات تکمیلی	۷	تقویت و برنامه‌ریزی برای ورود به دوره‌های تحصیلات تکمیلی
۱۸	تربیت نیروی انسانی متعهد و متخصص	۷	آموزش نیروی انسانی کارآمد و باتجربه
۱۹	همکاری فرابخشی	۷	همکاری با سازمان‌های ملی در جهت شناسایی و رفع نیازهای آنها
۲۰	تأثیرگذاری اجتماعی	۶	نقش‌آفرینی و مشارکت دانشمندان و دانشگاهیان در ایفاء رسالت‌های اجتماعی
۲۱	تجاری‌سازی پژوهش و فناوری	۵	بهره‌گیری و حمایت از نتایج پژوهش و تبدیل آنها به ثروت
۲۲	ترویج خلاقیت و نوآوری	۵	آموزش تفکر خلاق و نوآور در دانشگاه‌ها برای زمینه‌های مورد نیاز
۲۳	آموزش همگانی	۵	امکان دسترسی همگانی به آموزش و تسهیل آن
۲۴	بهره‌وری پژوهشی	۴	ارتقاء سطح شاخص‌های بهره‌وری در نظام علم، فناوری و نوآوری کشور
۲۵	مشارکت پژوهشی	۴	ارتقاء همکاری علمی و پژوهشی میان محققین
۲۶	دانش‌افزایی فرهنگی	۳	ارتقاء سطح دانش در امور فرهنگ اسلامی-ایرانی
۲۷	کرسی‌های نظریه‌پردازی	۳	گسترش کرسی‌های نظریه‌پردازی برای توسعه فرهنگ نقد و آزادی تفکر در دانشگاه‌ها
۲۸	توجه به محیط زیست	۳	توجه به محیط زیست و حفظ نیازهای نسل آینده و آموزش آن
۲۹	تبدیل ایده به محصول	۲	جذب ایده‌هایی برتر و حمایت از تبدیل شدن آنها به محصول
۳۰	توسعه قطب‌های علمی	۲	توجه به انجمن‌ها و تشکل‌های علمی
۳۱	آموزش پژوهش‌محور	۲	تقویت الگوی آموزشی بر مبنای پژوهش‌محوری و رفع مشکلات
۳۲	نهادینه کردن مدیریت دانش	۲	تسهیل و پیاده‌سازی فرآیند مدیریت دانش در درون و بیرون دانشگاه‌ها
۳۳	تولید علم	۲	توانمندسازی محققان برای تولید علم در سطح بین‌المللی
۳۴	توسعه فناوری‌های بومی	۱	توجه به نیازهای فناورانه بومی و توسعه آن
۳۵	هم‌سویی آموزش و پژوهش	۱	هم‌جهت کردن آموزش و پژوهش در راستای اهداف و اولویت‌ها
۳۶	شایسته‌سالاری در علم و فناوری	۱	استفاده از الگوی شایسته‌سالاری در انتصاب افراد و ترویج آن

۲-۴ استخراج معیارهای مناسب برای رتبه‌بندی دانشگاه‌های ایران

کدهای باز استخراج شده در مرحله قبل به صورت محوری کدگذاری شدند. کدگذاری محوری با توجه به مفهوم هر کد و تفاوت هر یک از مفاهیم در مقایسه با دیگر کدها، انجام شد. برای ساختن عناوین خوشه‌ها در کدگذاری محوری، از نظر مفهومی کارکردهای دانشگاه‌ها مستخرج از پیشینه موضوع در نظر گرفته شد. سرگروه هر دسته از کدها، کد دارای بیشترین فراوانی در اسناد بوده است. برای اعتبارسنجی کدگذاری محوری هم از روش تطابق مشابهت خبره محور استفاده که خبرگان آن از بین رؤسای دانشگاه‌های در دسترس که به امور دانشگاه‌ها آشنایی کامل داشتند انتخاب گردید. برای انجام نظر خبرگان، فهرست کدها در اختیار آنها قرار و از آنها خواسته شد تا کدها را گروه‌بندی کنند. نتایج نظر خبرگان در اولین برداشت مطابقت ۳۴ کد در گروه‌ها را نشان می‌داد که شباهت ۹۵ درصدی را بیان می‌کند. برای رفع ۵ درصد عدم تطابق نیز جلسات منظمی با خبرگان و محققان

جهت بررسی عمیق مفاهیم با توجه به تعاریف آنها تشکیل و موضوع با گفتگو در خصوص دسته‌بندی حل و فصل گردید. جدول ۹ کدگذاری محوری کدهای باز و فراوانی هر یک را نشان می‌دهد.

در هر دسته با توجه به فراوانی هر کد، شاخص‌ترین کدها شناسایی شدند. از این رو پژوهش تقاضامحور، حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان و ارتقاء کیفی علوم در بُعد پژوهش و فناوری، آموزش تقاضامحور و هدایت تحصیلی در بُعد آموزش، آموزش و پژوهش مبتنی بر ارزش‌های اسلامی، اخلاق محوری در بُعد اجتماعی و فرهنگی، توسعه کارآفرینی در بُعد کارآفرینی، توجه به محیط زیست در بُعد توسعه پایدار و همکاری‌های بین‌المللی در بُعد تعاملات، مهم‌ترین مؤلفه‌ها بوده‌اند.

همان‌گونه که از این مفاهیم هم قابل مشاهده است بیشتر کدهای محوری از نظر مفهومی با کارکردهای دانشگاه هم‌پوشانی دارند. کد محوری تعاملات که بیشتر جنبه همکاری دانشگاه‌ها را مشخص می‌کند به عنوان کارکرد

جدول ۹) کدهای باز و محوری مستخرج از اسناد فرادستی آموزش عالی

کدگذاری محوری	فراوانی	کد باز	ردیف	کدگذاری محوری	فراوانی	کد باز	ردیف	
آموزش	۲۴	آموزش تقاضامحور	۱۹	پژوهش و فناوری	۳۴	پژوهش تقاضامحور	۱	
	۱۳	هدایت تحصیلی	۲۰		۱۲	حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان	۲	
	۹	در نظر گرفتن اولویت‌ها	۲۱		۱۱	ارتقاء کیفی علوم	۳	
	۷	تربیت نیروی انسانی متعهد و متخصص	۲۲		۱۱	تولید علم بومی	۴	
	۷	ارتقاء تحصیلات تکمیلی	۲۳		۱۰	مرجعیت علمی	۵	
	۵	آموزش همگانی	۲۴		۵	تجاری‌سازی پژوهش و فناوری	۶	
	۲	آموزش پژوهش محور	۲۵		۵	ترویج خلاقیت و نوآوری	۷	
	۱	هم‌سویی آموزش و پژوهش	۲۶		۴	بهره‌وری پژوهشی	۸	
اجتماعی و فرهنگی	۲۵	آموزش و پژوهش مبتنی بر ارزش‌های اسلامی	۲۷	۴	مشارکت پژوهشی	۹		
	۱۷	اخلاق محوری	۲۸	۲	تبدیل ایده به محصول	۱۰		
	۹	حمایت از نخبگان	۲۹	۲	توسعه قطب‌های علمی	۱۱		
	۸	آزاداندیشی	۳۰	۱	توسعه فناوری‌های بومی	۱۲		
	۸	پاسخگویی	۳۱	تعاملات	۲۵	همکاری بین‌المللی	۱۳	
	۶	تأثیرگذاری اجتماعی	۳۲		۷	همکاری فرابخشی	۱۴	
	۳	دانش‌افزایی فرهنگی	۳۳		۲	تولید علم	۱۵	
	کارآفرینی	۳	کرسی‌های نظریه‌پردازی	۳۴	کارآفرینی	۱۲	توسعه کارآفرینی	۱۶
		۲	نهادینه کردن مدیریت دانش	۳۵		۹	تأمین منابع مالی	۱۷
		۱	شایسته‌سالاری در علم و فناوری	۳۶		۳	توجه به محیط زیست	۱۸

برای طراحی مدلی جهت ارزیابی و رتبه‌بندی دانشگاه‌های کشور قرار گیرند. جدول ۱۱ معیارهای پیشنهادی حاصل از کدهای محوری و مفاهیم مرتبط با هر معیار را برای رتبه‌بندی دانشگاه‌های ایران نشان می‌دهد.

بیشترین تعداد مفاهیم مربوط به بُعد پژوهش و فناوری است که البته لزوماً به این معنی نیست که پژوهش و فناوری در رتبه‌بندی دانشگاه‌ها تأثیرگذاری بیشتری دارد بلکه گستردگی این مفاهیم در اسناد را نشان می‌دهد. تفسیر دیگر هم این است که تدوین‌کنندگان این اسناد، طی سال‌های گذشته به مقوله پژوهش و فناوری در دانشگاه‌ها بیشتر توجه داشته‌اند. این معیارها می‌توانند مبنایی برای طراحی مدل ارزیابی و رتبه‌بندی دانشگاه‌های کشور قرار گیرند.

۵- بحث

بررسی مطالعات صورت‌گرفته از تحلیل محتوای اسناد فرادستی بخش آموزش عالی کشور نشان می‌دهد که نگاه‌ها و برداشت‌ها از این اسناد متفاوت است. رویکرد اغلب این مطالعات نشأت‌گرفته از هدف آنها در پژوهش بوده است. با توجه به اینکه هدف از این پژوهش توجه به الزامات در نظر گرفته‌شده برای دانشگاه‌ها بوده متون و عبارات‌های با این مضمون در اسناد فرادستی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت که نتایج حاصله با برخی یافته‌های دیگر پژوهش‌های مشابه قابل بحث است. یافته‌های پژوهش نوروززاده و همکاران [۳۵] که به استخراج سیاست‌های محوری اسناد فرادستی بخش آموزش عالی پرداخته‌اند تقریباً همه مقوله‌های به دست آمده در این پژوهش بجز مقوله کمک به توسعه پایدار را تأیید می‌کند. تفاوت به وجود آمده را می‌توان چنین توصیف کرد که در سالی که پژوهش آنها انجام شده توجه به موضوعات توسعه پایدار کمتر بوده یا از نظر آنها این مقوله جزء سیاست‌های کلیدی در نظر گرفته نشده است. یافته‌های پژوهش ذاکر صالحی و همکارش [۳۶] که پیش‌نویس نقشه جامع علمی کشور را تحلیل محتوا کرده‌اند نشان می‌دهد که تقریباً اکثر مقوله‌های ارائه‌شده در پژوهش آنها با ساختار مفاهیم و مضامین ارائه‌شده در این پژوهش مشابهت مفهومی و معنایی دارند. نتایج پژوهش ارباب شیرانی و همکارش [۳۷] که بر ضرورت برنامه‌های توسعه ملی به آموزش،

دانشگاه‌ها نیامده است. در تحلیل کارکردها، تعاملات به نوعی در دیگر کارکردها دیده شده است. از یک سو ارتباط دانشگاه‌ها با بخش‌های مختلف جامعه و صنعت در سطح ملی و از سوی دیگر مواجهه دانشگاه‌ها با پدیده جهانی‌شدن آموزش عالی و حرکت به سوی بین‌المللی شدن، توجه به این را مقوله غیرقابل اجتناب کرده است. از این‌رو در رتبه‌بندی دانشگاه‌ها سنجش این مقوله که دانشگاه‌ها تا چه حد به این جنبه توجه دارند دارای اهمیت بسیار است. بنابراین با توجه به مباحث بیان‌شده و در نظر گرفتن کدهای محوری حاصل از تحلیل محتوای اسناد فرادستی و کارکردهای دانشگاه‌ها می‌توان وجوه مناسب برای ارزیابی دانشگاه‌های ایران را استخراج نمود:

(۱) آموزش

(۲) پژوهش و فناوری

(۳) اجتماعی و فرهنگی

(۴) کارآفرینی

(۵) توسعه پایدار

(۶) تعاملات

در جدول ۱۰ برای هر کدام از معیارهای فوق تعریف مختصری ارائه شده است.

جدول ۱۰) تعریف معیارهای ارزیابی دانشگاه‌های ایران

ردیف	معیار	تعریف
۱	آموزش	آموزش، تربیت و توانمندسازی نیروی انسانی کارآمد و متخصص مورد نیاز جامعه
۲	پژوهش و فناوری	تولید دانش، انجام مطالعات و تحقیقات مرتبط با خلق، توسعه و انتشار علم و فناوری
۳	اجتماعی و فرهنگی	ارتقاء سطح شناخت و توانمندی‌های جامعه در زمینه نیازهای اجتماعی و فرهنگی
۴	کارآفرینی	خلق، توسعه و انتشار مهارت‌های کارآفرینانه از طریق فارغ‌التحصیلان دانشگاهی
۴	توسعه پایدار	ایجاد ظرفیت‌های حفظ و نگهداشت ابعاد توسعه پایدار به ویژه محیط زیست
۵	تعاملات	شبکه‌سازی و گسترش روابط ملی و فراملی دانشگاه در زمینه‌های آموزشی، پژوهشی و فرهنگی

معیارهای فوق که از نظر لغوی با ترکیب و دربرگیری معانی برخی مفاهیم قبلی مورد بازبینی قرار گرفتند می‌توانند مبنایی

جدول (۱۱) معیارهای پیشنهادی برای رتبه‌بندی دانشگاه‌های ایران

پژوهش و فناوری	تأثیرگذاری اجتماعی و فرهنگی	آموزشی	تعاملات بین‌المللی و فرابخشی	کارآفرینی و خلق ثروت	کمک به توسعه پایدار
پژوهش تقاضامحور	آموزش و پژوهش مبتنی بر ارزش‌های اسلامی	آموزش تقاضامحور	همکاری بین‌المللی	توسعه کارآفرینی	توجه به محیط زیست
ارتقاء کیفی علوم	اخلاق محوری	هدایت تحصیلی	همکاری فرابخشی	تأمین منابع مالی	
حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان	آزاداندیشی	در نظر گرفتن اولویت‌ها	تولید علم		
تولید علم بومی	حمایت از نخبگان	آموزش همگانی			
مرجعیت علمی	پاسخگویی	ارتقاء تحصیلات تکمیلی			
بهره‌وری پژوهشی	تأثیرگذاری اجتماعی	تربیت نیروی انسانی متعهد و متخصص			
تجاری‌سازی پژوهش و فناوری	نهادینه کردن مدیریت دانش	آموزش پژوهش‌محور			
مشارکت پژوهشی	دانش‌افزایی فرهنگی	هم‌سویی آموزش و پژوهش			
تبدیل ایده به محصول	شایسته‌سالاری در علم و فناوری				
توسعه قطب‌های علمی	کرسی‌های نظریه‌پردازی				
ترویج خلاقیت و نوآوری					
توسعه فناوری‌های بومی					

و شاخص‌های مدل‌های مطرح رتبه‌بندی تطابق مفهومی داده شد. نتایج این مقایسات در جدول ۱۲ ذکر شده‌اند.

اغلب معیارهای پیشنهادی این پژوهش، به نوعی در مدل‌های مورد بررسی اشاره شده است. معیارهای پژوهش و فناوری و تعاملات بین‌المللی و فرابخشی در همه مدل‌های رتبه‌بندی دانشگاه‌ها وجود دارد. این نکته نشان‌دهنده این است که این معیارها به عنوان معیارهای کلیدی در مدل‌های رتبه‌بندی مطرح است. معیارهای تأثیرگذاری اجتماعی و فرهنگی، کارآفرینی و خلق ثروت و کمک به توسعه پایدار در مدل‌های موجود کمتر مورد توجه قرار گرفته که نشان‌دهنده تمرکز مدل‌های رتبه‌بندی بر دانشگاه‌های نسل اول و دوم است. همچنین با توجه به تغییرات اخیر و گرایش آموزش عالی به دانشگاه‌های نسل سوم و تعهد جهانی به توسعه پایدار، ارزیابی دانشگاه‌ها در این مقوله‌ها هم دارای اهمیت است.

پژوهش و فناوری تمرکز داشته‌اند به وضوح با موارد ارائه‌شده در این پژوهش از نظر مفهومی همگراست. مهدی [۳۸] در پژوهشی با تأکید بر آموزش عالی بین‌المللی به توصیف جایگاه آن در نقشه جامع علمی کشور پرداخته و در تحلیل اسناد پژوهش یادشده، به این بُعد (آموزش عالی بین‌المللی) به عنوان یکی از معیارهای اصلی توجه شده است. بر این اساس مقوله‌های استخراج‌شده از تحلیل محتوای متون اسناد در این پژوهش که به معیارهای پیشنهادی برای رتبه‌بندی دانشگاه‌های ایران منتج شده در مقایسه با نتایج تحقیقات مشابه دیگر به گونه‌ای مورد تأیید قرار گرفته است.

نتایج حاصل از تحلیل محتوای متون اسناد فرادستی که در این پژوهش به عنوان معیارهای رتبه‌بندی دانشگاه‌های ایران پیشنهاد شده با معیارهای برخی از مدل‌های رتبه‌بندی دانشگاه‌ها [۹ و ۳] قابل مقایسه است. مفهوم هر معیار با معیارها

جدول ۱۲) مقایسه معیارهای پیشنهادی برای رتبه‌بندی دانشگاه‌های ایران با معیارهای مدل‌های مطرح رتبه‌بندی

مدل رتبه‌بندی												معیار
Daraino	Lukman	UPRA-TR	ISC	RaFER	سایمان	QS	لایدن	URAP	HEEACT	تایمز	شانگهای	
✓	✓	✓	✓	✓		✓				✓	✓	آموزشی
✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	پژوهش و فناوری
			✓	✓								تأثیرگذاری اجتماعی و فرهنگی
										✓		کارآفرینی و خلق ثروت
	✓											کمک به توسعه پایدار
✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	تعاملات بین‌المللی و فرابخشی

۶- نتیجه‌گیری

بازبینی مفهومی قرار گرفتند و سرانجام ۳۶ مفهوم یکتا به دست آمد. سؤال دوم به پیشنهاد معیارهای مناسب برای رتبه‌بندی دانشگاه‌های ایران از منظر اسناد فرادستی اشاره داشت. پاسخ به این سؤال در ادامه تحلیل محتوای متن اسناد با توجه به کدگذاری باز انجام شده و حصول مفاهیم و کدگذاری محوری آنها بر اساس کارکردها و وظایف دانشگاه‌ها به دست آمد. شش مقوله آموزش، پژوهش و فناوری، کارآفرینی و خلق ثروت، تأثیرگذاری اجتماعی و فرهنگی، تعاملات بین‌المللی و فرابخشی و همچنین کمک به توسعه پایدار، دربرگیرنده کدهای محوری اسناد فرادستی آموزش عالی کشور پیشنهاد شدند. با توجه به نتایج تحلیل محتوای اسناد، مفاهیم پژوهش نیازمحور، حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان و ارتقاء کیفی علوم در بُعد پژوهش و فناوری، مفاهیم آموزش نیازمحور و هدایت تحصیلی در بُعد آموزش، مفاهیم آموزش و پژوهش مبتنی بر ارزش‌های اسلامی و اخلاق محوری در بُعد اجتماعی و فرهنگی، توجه به محیط زیست در بُعد کمک به توسعه پایدار و مفاهیم همکاری‌های بین‌المللی در بُعد تعاملات بین‌المللی و فرابخشی، بیشترین وزن را داشته و در اسناد توجه بیشتری به آنها شده است. جهت استخراج معیارهای پیشنهادی برای رتبه‌بندی دانشگاه‌های ایران، کدهای محوری مبنای طراحی معیارها قرار گرفت که در نتیجه معیارهای آموزشی، پژوهش و فناوری، تأثیرگذاری اجتماعی و فرهنگی، کارآفرینی و خلق ثروت، کمک به توسعه پایدار و همچنین تعاملات بین‌المللی و فرابخشی می‌توانند مبنای رتبه‌بندی دانشگاه‌ها و مؤسسات

امروزه رتبه‌بندی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی، جزئی جدایی‌ناپذیر از نظام‌های آموزش عالی محسوب می‌شود زیرا تنها با پایش هدفمند، ساختاریافته و دقیق عملکرد آنها می‌توان به ارتقاء مداوم کیفیت دست یافت. بنابراین می‌توان با طراحی دقیق و همه‌جانبه شاخص‌های عملکردی، به رتبه‌بندی این مؤسسات پرداخت و با ایجاد یک محیط رقابتی، پیشرفت سریع و دستیابی به اهداف آموزش عالی را تسهیل نمود. در دهه‌های اخیر، مدل‌های متعددی برای رتبه‌بندی دانشگاه‌ها، توسط مؤسسات و پژوهشگران مختلف ارائه شده که هر کدام با رویکردی خاص عمل می‌کنند. با توجه به اهمیت موضوع و ویژگی‌های حاکم بر نظام آموزش عالی کشور، به نظر می‌رسد مدل‌های موجود رتبه‌بندی در سنجش رتبه واقعی دانشگاه‌های کشور چندان کارآمد نیستند. در واقع، توجه به خروجی رتبه‌بندی و تحقق اهداف نظام آموزش عالی کشور و جهت‌دهی دانشگاه‌ها به سمت اهداف مذکور از اهمیت بالایی برخوردار است.

در این مقاله دو سؤال مطرح شد که اولین سؤال به تحلیل مفاهیم مرتبط با رتبه‌بندی دانشگاه‌ها مندرج در اسناد فرادستی مرتبط با آموزش عالی می‌پردازد. پاسخ این سؤال حاصل تحلیل محتوای مفهومی گزاره‌های الزام‌آور برای دانشگاه‌ها در متون اسناد فرادستی می‌باشد. بنابر نتیجه تحلیل محتوا از ۲۴۱ گزاره، ۳۶۱ مفهوم مرتبط با اهداف پژوهش استخراج و جمع‌گردید که با پالایش چندمرحله‌ای مفاهیم نهایتاً ۱۷۵ مفهوم حاصل شد. کدها از نظر مفهومی چندین مرتبه مورد

- ویژگی‌های دانشگاه‌های سرآمد در آینده. رهیافت، ۵۵، ۷۹-۹۰.
- [2] Porzionato, M., & De Marco, F. (2015). Excellence and diversification of higher education institutions' missions. In *The European Higher Education Area* (pp. 285-292). Springer International Publishing.
- [۳] زارع بنادکوکي، محمدرضا؛ وحدت‌زاد، محمدعلي؛ اولياء، محمدصالح و لطفی، محمدمهدي. (۱۳۹۴). بررسی نظام‌های رتبه‌بندی دانشگاه‌ها: یک رویکرد انتقادی. فصلنامه آموزش مهندسی ایران، سال هفدهم، شماره ۶۵، صص ۹۵-۱۳۱.
- [۴] منصورى، رضا. (۱۳۷۰). دانشگاه و تعريف آن. رهيافت، شماره ۲۴۰.
- [۵] ثمری، عیسی؛ یمنی دوزی سرخابی، محمد؛ صالحی عمران، ابراهیم و گرائی‌نژاد، غلامرضا. (۱۳۹۲). بررسی و شناسایی عوامل مؤثر در فرآیند «توسعه دانشگاهی» در دانشگاه‌های دولتی ایران. مطالعات برنامه‌ریزی آموزشی، شماره ۴، صص ۶۷-۱۰۰.
- [6] Kerr, C. (2001). *The uses of the university*. Harvard University Press.
- [۷] پاکزاد، مهدی؛ خالدی، آرمان و تیموری، مهتاب. (۱۳۹۱). بررسی تطبیقی نظام‌های بین‌المللی رتبه‌بندی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی. رهیافت، شماره ۵۰، ۷۱-۹۴.
- [۸] روابط عمومی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری. سخنرانی وزیر در جمع دانشگاهیان استان آذربایجان شرقی، دکتر فرهادی تاریخ ۱۳۹۴/۶/۶. <http://www.msrt.ir/fa/news/Pages/SystemPages/Staff.aspx>
- [۹] یمنی دوزی سرخابی، محمد و ثمری، عیسی. (۱۳۸۹). تصویر دانشجویان از دانشگاه پیام نور و کارکردهای آن. مجله آموزش عالی، شماره ۱۱، صص ۱-۳۷.
- [۱۰] فاضلی، رضا. (۱۳۸۶). انواع دانشگاه و مفهوم آن. قابل دسترس در: <http://www.farhangshenasi.ir/persian/node/181>
- [۱۱] علی بیگی، امیرحسین. (۱۳۸۳). تلفیق پایداری در آموزش عالی. مجموعه مقالات آموزش عالی و توسعه پایدار، جلد اول، صص ۲۰۰-۲۱۲.
- [۱۲] دلانتی، جرارد. (۲۰۰۱). دانش در چالش، دانشگاه در جامعه دانایی. مترجم: علی بختیاری‌زاده، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- [۱۳] یمنی، محمد. (۱۳۸۲). برنامه‌ریزی توسعه دانشگاهی، مفاهیم، تجارب و نظریه‌ها. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- [۱۴] ابراهیمی، قربانعلی و باقریان، مصطفی. (۱۳۸۷). نظارت و ارزیابی دانشگاه از طریق کارکرد. مجموعه مقالات همایش ملی نظارت و ارزیابی آموزش عالی، دانشگاه شهید بهشتی.
- [۱۵] اسدی، فاطمه و اصفهانی، نوشین. (۱۳۹۰). چشم‌انداز و مأموریت مؤسسه‌های آموزش عالی غیردولتی (غیرانتفاعی). مجله نامه آموزش عالی، شماره ۱۵، صص ۱۱۵-۱۳۴.
- [۱۶] ملکی‌نیا، عماد؛ بازرگان، عباس؛ واعظی، مظفرالدین و احمدیان، محمد. (۱۳۹۳). شناسایی و اولویت‌بندی مؤلفه‌های دانشگاه پایدار. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، شماره ۷۳، صص ۱-۲۶.
- [17] University of Pennsylvania, <http://www.upenn.edu/fisher/about/vision-mission>

آموزش عالی ایران قرار گیرند. در ایران هرساله دانشگاه‌ها توسط پایگاه استنادی علوم جهان اسلام [۳] رتبه‌بندی می‌شوند. معیارهای اصلی این نظام رتبه‌بندی هم پژوهش، آموزش، وجهه بین‌المللی، تسهیلات و فعالیت اجتماعی-اقتصادی است. معیارهای پیشنهادشده در این پژوهش همه معیارهای اخیر را به لحاظ مفهومی پوشش داده و علاوه بر آن معیارهای کارآفرینی و توسعه پایدار را هم برای ارزیابی دانشگاه‌ها در نظر می‌گیرد.

یکی از محدودیت‌های تحقیق حاضر، عدم بسط و اشاعه اهداف کلان سیاست‌گذاری علم و فناوری در برنامه‌های توسعه‌ای پیشین کشور بوده که جامع‌نگری اسناد فرادستی را مورد تردید قرار می‌دهد.

نتایج کاربردی و اجرایی‌ای که این پژوهش برای سیاست‌گذاران آموزش عالی و مدیران دانشگاه‌های کشور خواهد داشت توجه به مقوله‌های مهم در هر یک از ابعاد شش‌گانه مورد تأکید اسناد فرادستی است. از جمله مهم‌ترین این مقوله‌ها می‌توان به پژوهش نیازمحور، حمایت از شرکت‌های دانش‌بنیان، آموزش نیازمحور، هدایت تحصیلی، آموزش و پژوهش مبتنی بر ارزش‌های اسلامی، توجه به محیط زیست و همکاری‌های بین‌المللی اشاره نمود. پیشنهاد می‌گردد برای هر یک از این مقوله‌ها شاخص‌هایی کمی و قابل سنجش طراحی و در اختیار دست‌اندرکاران آموزش عالی قرار گیرد. ضمناً شاخص‌های مورد نظر در نظام‌های ارزیابی دانشگاه‌ها هم وارد شوند.

پیشنهاد می‌شود با توجه به معیارهای حاصله از این پژوهش، پژوهش‌های آتی مدلی مفهومی را برای رتبه‌بندی دانشگاه‌های ایران طراحی نمایند. کدهای بازی که به منزله مفاهیم الزام‌آوار مستخرج از اسناد فرادستی هستند می‌توانند مبنای شاخص‌سازی آن مدل قرار گیرند. برای دسته‌بندی دانشگاه‌ها و مقیاس آنها هم می‌توان اوزان متفاوتی را برای هر شاخص در نظر گرفت. همچنین پیشنهاد می‌شود در هر یک از محورها، تأثیرگذارترین مفاهیم در رتبه‌بندی دانشگاه‌ها بر اساس برنامه‌ریزی بر مبنای سناریو، شناسایی و تحلیل شود.

References

منابع

- [۱] مهدی، رضا. (۱۳۹۲). آینده‌پژوهی در آموزش عالی: شرایط و

[۳۲] تسلیمی، محمدسعید. (۱۳۸۳). توصیف و تحلیل روند بخش آموزش عالی طی برنامه اول، دوم و سوم توسعه جمهوری اسلامی ایران. تهران: هیأت نظارت و ارزیابی فرهنگی و علمی شورای عالی انقلاب فرهنگی.

[۳۳] داودی، رسول. (۱۳۸۶). آسیب‌شناسی ساختار نظام آموزش عالی در اجرای برنامه‌های پنج ساله توسعه بخش آموزش عالی به منظور ارائه راهبردهای مناسب. رساله دوره دکتری، واحد علوم، تحقیقات و فناوری دانشگاه آزاد اسلامی تهران.

[۳۴] اجتهادی، مصطفی و داودی، رسول. (۱۳۸۶). آسیب‌شناسی ساختار نظام آموزش عالی در اجرای برنامه‌های پنج ساله توسعه بخش آموزش عالی به منظور ارائه راهبردهای مناسب. پژوهش در برنامه‌ریزی درسی، ۲۱(۱۵)، ۱-۲۴.

[۳۵] نوروززاده، رضا؛ فتحی و اجارگاه، کورش و کیدوری، امیرحسین. (۱۳۸۸). تحلیل محتوایی اسناد فرادستی و معین به منظور استنتاج سیاست‌های برنامه‌های توسعه پنجم بخش آموزش عالی، تحقیقات و فناوری. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، شماره ۵۳، صص ۲۹-۵۰.

[۳۶] ذاکر صالحی، غلامرضا و ذاکر صالحی، امین. (۱۳۸۸). تحلیل محتوای پیش‌نویس نقشه جامع علمی کشور و پیشنهاد الگوی ارزیابی آن. سیاست علم و فناوری، سال دوم، شماره ۲، صص ۲۹-۴۵.

[۳۷] ارباب‌شیرانی، بهروز و خاکباز، حسن. (۱۳۹۰). نقش علم و فناوری در برنامه‌های توسعه ملی. مجله رشد، ۶(۲۳)، صص ۳۴-۳۸.

[۳۸] مهدی، رضا. (۱۳۹۴). جایگاه و موقعیت آموزش عالی بین‌المللی در نقشه جامع علمی کشور. مهندسی فرهنگی، شماره ۸۲، صص ۱۱۹-۱۳۲.

[۳۹] فتح‌الهی، احمد؛ یمنی، محمد؛ صباغیان، زهرا؛ فراستخواه، مقصود و قاضی طباطبائی، محمد. (۱۳۹۴). تحلیل محتوای برنامه‌های توسعه آموزش عالی با تمرکز بر تغییرات ساختاری و کارکردی استقلال نظام دانشگاهی. سیاست علم و فناوری، سال هفتم، شماره ۱، صص ۲۷-۴۵.

[۴۰] گال، مردیت، بورگ، والتر و گال، جویس. (۱۳۹۱). روش‌های تحقیق کمی و کیفی در روانشناسی و علوم تربیتی. ترجمه احمدرضا نصر. تهران: انتشارات سمت. جلد اول. چاپ هفتم.

[18] Cardiff University, <http://www.cardiff.ac.uk/about>

[19] Manchester University, <http://www.manchester.ac.uk/discover/vision/>

[20] University of Cambridge, <https://www.cam.ac.uk/about-the-university/how-the-university-and-colleges-work/the-universitys-mission-and-core-values>

[21] Washington University, <https://wustl.edu/about/mission-statement/>

[22] Southeastern Louisiana University, http://www.southeastern.edu/admin/stu_pub/mission/index.html

[23] Colorado State University, <http://csusystem.edu/about/mission-vision-values>

[۲۴] عزیززاده مجد، امیررضا. (۱۳۹۳). دانشگاه کارآفرین؛ نسل سوم دانشگاهی. ماهنامه کارآفرین ناب، شماره ۴۲، ۳۷.

[۲۵] بهزادی، نازنین؛ رضوی، سید مصطفی و حسینی، سید رسول. (۱۳۹۳). طراحی الگوی مفهومی دانشگاه کارآفرین با رویکرد کارآفرینی سازمانی. فصلنامه توسعه کارآفرینی، شماره ۲۶، صص ۶۹۷-۷۱۳.

[۲۶] پژوهش جهرمی، امین و پورکریمی، جواد. (۱۳۹۳). تحلیل نیروهای عامل بر دانشگاه کارآفرین و انتقال فناوری دانشگاهی؛ رویکرد میان رشته‌ای. فصلنامه رشد فناوری، شماره ۴۱، صص ۱۴-۲۰.

[27] United Nations Conference on Environment and Development (1992). Agenda 21: Earth summit - united nations programme of action from Rio, Retrieved from <http://www.un.org>.

[28] Venetoulis, J. (2001). Assessing the ecological impact of a university: The ecological footprint for the University of Redlands. International Journal of Sustainability in Higher Education, 2(2), 180-196.

[۲۹] ابتهاج، ابوالحسن. (۱۳۷۱). خاطرات ابوالحسن ابتهاج. تهران: انتشارات علمی.

[۳۰] نوروززاده، رضا؛ شفیعیزاده، حمید و روحانی، شادی. (۱۳۹۲). ارزیابی و تحلیل بخش علم و فناوری قانون برنامه پنجم توسعه از منظر اسناد فرادستی. فصلنامه راهبرد، سال ۲۲، شماره ۶۶، صص ۲۸۵-۳۱۴.

[۳۱] سیاری، علی‌اکبر. (۱۳۷۴). بازنگری بر تجارب برنامه‌ریزی آموزش عالی در برنامه دوم توسعه. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، شماره ۱، سال سوم، شماره مسلسل ۹، صص ۲۳-۳۷.

The Study of Effective Measures for Iranian University Rankings from Upstream Documents

**Mohammad Reza Zare Banadkooki^{1*},
Mohammad Ali Vahdatzad², Mohammad
Saleh Owlia³, Mohammad Mahdi Lotfi³**

1- PhD Student of Industrial Engineering, Yazd University, Yazd, Iran

2- Assistant Professor of Industrial Engineering, Yazd University, Yazd, Iran

3- Associate Professor of Industrial Engineering, Yazd University, Yazd, Iran

Abstract

Ranking is one of the key tools for performance evaluation, competitiveness and success of universities. A desirable ranking is emanated from the core mission of higher education. In this paper, the upstream documents related to the higher education, as communicated strategies, are extracted and the corresponding texts surveyed by content analysis through the selection of binding statements for universities as well as open and axial coding. From 241 statements, 36 main codes are extracted and grouped in six categories. For axial coding, basic functions of universities were considered. To extract appropriate measures, the resulted axial codes are used. Then, we propose 6 categories of measures and corresponding concepts for Iranian university ranking including educational, research & development, social & cultural impact, entrepreneurship & wealth creation, help for sustainable development, and international interactions. The results confirm that the most effective code in each of the above criteria is demand-driven research, demand-driven education, Islamic

values, sustainable development, and international interactions, respectively.

Keywords: Higher education, Upstream documents, University rankings, Content analysis, Measure

---

* Corresponding author: Mr_zare@yazd.ac.ir